

Giedrė Pranaitytė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

LAISVĖS, KRIKŠČIONIŠKOJO TIKĖJIMO RAIŠKOS IR CENZŪROS SANKIRTOS GROŽINĖS LITERATŪROS VERTIMUOSE: HARRIETOS BEECHER STOWE ROMANO „DĖDĖS TOMO TROBELĖ“ ATVEJIS

Anotacija. Literatūros kūrinių vertimo ir cenzūros sąsajos yra viena įdomiausių mokslinės analizės sričių, apimanti ne tik lingvistines ar kultūrines, bet ir politines problemas. Šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į sovietinę cenzūrą amerikiečių autorės Harrietos Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo trobelė“ vertimui į lietuvių kalbą, publikuotam 1951 metais. Pirmiausia, atliekant šį tyrimą, siekta įdėmiau pažvelgti į teorinius svarstymus apie glaudų ir ne visada deramai įvertinamą vertimo ryšį su politika. Atlikus skirtingų mokslinių šaltinių apžvalgą, galima drąsiai tvirtinti, kad Nicole'ės Doerr (2018) prielaida dėl politinio vertimo dominavimo yra pakankamai pagrįsta. Cenzūros įsigalėjimą iš esmės palaikė autorių ir vertėjų baimė dėl literatūros kūrinių tematikos ir potencialiai neigiamų politinio literatūros traktavimo. Tiriamojoje straipsnio dalyje nagrinėjama, kaip sovietinės cenzūros kontrolė trukdė „Dėdės Tomo trobelės“ vertime į lietuvių kalbą deramai perteikti autorės religines įžvalgas, slypinčias originaliame knygos tekste, kadangi jos glaudžiai susietos su Šventojo Rašto knygų fragmentais. Sovietų ideologijos priešiškas krikščionybės idėjoms ir krikščioniškosioms vertybėms buvo sistemingas ir nuoseklus, nes būtent autentiškas tikėjimo praktikavimas tapo esmine kliūtimi komunistinio režimo siekiui kurti naują sovietinį žmogų skurdinant požiūrių įvairovę ir naikinant religinę pasaulėžiūrą.

Pagrindinės sąvokos: „Dėdės Tomo trobelė“; Harrieta Beecher Stowe; krikščionybė; politinis vertimas; sovietinė cenzūra; tikėjimas.

Įvadas

Subtilus vertėjo santykis su grožinės literatūros tekstu dažnai kelia įvairių klausimų tiek skaitytojams, tiek socialinių reiškinių analitikams, tiek šią veiklos sritį tyrinėjantiems mokslininkams. Kaip teigia brazilų vertimo ekspertė profesorė Marie-Hélène Catherine Torres, visada būtina prisiminti, kad „literatūros kūrinių vertėjas sąmoningai ar nesąmoningai dalyvauja kovoje už matomumą, t. y. tarptautinį literatūros pripažinimą“, todėl jam neretai tenka sunki atsakomybė profesionaliai nuspręsti, kad „bus perteikiama viena kultūrinė ir literatūrinė tam tikros sistemos vizija, o ne kita“ (Torres, 2012, p. 53). Praktiniu lygmeniu taip pat iškyla sudėtinga dilema, nes vertėjas turi ne tik atskleisti skaitytojui dar nepažįstamus svetimos kultūros elementus, bet ir įskiepyti juos į savąją kultūrą tarsi kitos rūšies obels šakelę į jauną vaismedį. Dažniausiai taip siekiama išplėsti kultūrinės ribas, pagilinti vertybinį supratimą bei supažindinti skaitytoją su menkiau pažįstamais socialiniais ir istoriniais reiškiniais.

Perteikiant originalų literatūros kūrinių gimtąją kalbą, vertėjui tenka susidurti su įvairiomis gyvenimo sritimis, o jų ypatumai neretai sunkiai išreiškiami lingvistinėmis priemonėmis. Pavyzdžiui, religinės praktikos ir mistinės patirtys dažnai pasitelkiamos skirtingose kultūrose ir perteikiamos grožinėje literatūroje, kad atskleistų visuomenės moralinį kompasą, jos pokyčius ir žmonių vidinio gyvenimo modelius. Be to, nagrinėdami verstinius literatūros tekstus, galime daugiau sužinoti, kaip kitos kultūros erdvei priklausantys žmonės reaguoja į egzistuojantį kalbos barjerą, ir parodyti, kokiais būdais žmonijos istorijos tėkmėje transformuojasi kiekvienos kalbos turima galia keisti tikrovę. Galiausiai, svarbu atsižvelgti į verčiamų tekstų pobūdį ir potencialius jų skaitytojus, nes, vertimo teoretiko Eugene'o Nidos nuomone, „santykis tarp žinios ir jos priėmėjo turi būti iš esmės toks pat, koks buvo tarp pirminių priėmėjų ir žinios“ (Nida, 1964, p. 159). Paprastai siekiama, kad brandžiam skaitytojui skirtas literatūrinio teksto vertimas būtų išsamus ir tikslus, o vaikų literatūroje – lengvai suprantamas ir įdomus, perteikiantis esminę autoriaus idėją; todėl antruoju atveju lieka daugiau erdvės vertėjo interpretacijai ir galimoms teksto adaptacijoms. Įdomu, kad pirmasis sutrumpintas ir adaptuotas Harrietos Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo

trobelė“ vertimas lietuvių kalba buvo išleistas dar 1923 metais. Bendrinės lietuvių kalbos puoselėtojas ir redaktorius Jonas Jablonskis apžvalginėje recenzijoje, skirtoje šiam tekstui aptarti, išsakė daug kritinių pastabų, esą vertėjas K. Karklys „visai nepasirūpinęs savo vertimo kalbos dalyku“, todėl prastos kokybės leidinys „nedaro nei garbės, nei naudos Lietuvos mokyklai“ (Jablonskis, 1959, p. 302). Griežtas nurodytų klaidų ir leksinių netikslumų įvertinimas liudija didelį dėmesį profesinei vertėjo atsakomybei ir kartu rodo Lietuvos visuomenės jautrumą redaktoriaus darbui bei rašytinės kalbos taisyklingumui.

Esama dar vieno svarbaus aspekto – mūsų dienomis literatūros kūrinių vertimas vis dažniau suvokiamas ne tik kaip intensyvių pastangų reikalaujanti lingvistinė veikla ar sudėtingas intelektualinis iššūkis, bet ir kaip svarbių, kartais kontroversiškų politinių įžvalgų perteikimo priemonė. Moiros Inghilleri teigimu, įvairūs literatūros kūriniai neretai suvokiami „kaip potencialiai įtakingi“ būtent dėl savo perteikiamos ideologinės ar vertybinės žinios, todėl politinio elito atstovai tam tikrais atvejais gali imtis aktyviai kontroliuoti „kultūrinės gamybos procesus per įvairias cenzūros formas“ (Inghilleri, 2018, p. 147). Kasdieniame darbe vertėjams neretai kyla esminių praktinių klausimų: kokius literatūros kūrinius iš tiesų reikia versti? Kaip prisitaikyti prie oficialiosios politikos tendencijų ir išvengti cenzūros gniaužtų? Šių atsakymų paieškos gali būti ilgos, sudėtingos ir jautrios, ypač jei valstybės santvarka nėra demokratinė.

Šiame straipsnyje dėmesys skiriamas sovietinės cenzūros apraiškoms, kurių galima aptikti skaitant 1951 m. „Valstybinės grožinės literatūros leidyklos“ išleistą Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo trobelė“ vertimą į lietuvių kalbą (vertėja Vanda Šiugždinienė). Per kelis vėlesnius dešimtmečius knygos leidimas buvo kartojamas redaktoriams minimaliai pataisius stilių, tačiau taip ir neatkūrus cenzūrotų romano vietų. Analizuojant Šiugždinienės vertimo tekstą, akivaizdu, kad sovietų cenzoriams labiausiai kliuvo būtent krikščioniškieji kūrinio aspektai ir aktyvią religinę praktiką liudijantys kultūros elementai. Be to, pasitaikė ir praleistų istorinių faktų; tikėtina, kad tai galėjo nutikti dėl elementarios patikimų žinių stokos, atsiradusios gyvenant Sovietų Sąjungoje, geležine uždanga atskirtiems nuo laisvojo pasaulio.

Turint omenyje sudėtingą literatūros vertimų, politikos ir

krikščioniškosios pasaulėžiūros santykį, straipsnyje siekiama atsakyti į tris tiriamuosius klausimus: 1) Kokioms aplinkybėmis literatūrinio kūrinio vertimas gali būti laikomas politiniu veiksmu? 2) Dėl kokių priežasčių užsienio literatūros kūrinių vertimai patekdavo į sovietų cenzorių rankas? 3) Kaip sovietinės cenzūros kontrolė sumenkino galimybes lietuvių kalba perteikti Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo trobelė“ krikščioniškąją žinią? Be abejo, siekiama aptarti įdomiausius minėto romano lietuviškojo vertimo ir originalaus teksto skirtumus, kurie atskleidžia cenzūros taikymą praktikoje. Šiame straipsnyje dėmesys sutelktas į konkretų Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo trobelė“ vertimą į lietuvių kalbą, tačiau ateityje būtų tikslinga atlikti kelių sovietų okupacijos laikotarpiu cenzūruotų literatūros kūrinių lyginamąją analizę ir atskleisti dar platesnę mokslinę perspektyvą. Rašant straipsnį naudotasi viešai prieinamais tekstais, moksliniais šaltiniais ir leidiniais, publikuotais lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis, kad būtų užtikrinta kuo didesnė skirtingų požiūrių ir akademinių interpretacijų įvairovė.

Mokslinės įžvalgos apie literatūros kūrinio vertimo tapsmą politiniu veiksmu

Beecher Stowe asmenybė šiuolaikinėje amerikiečių pasaulėžiūroje glaudžiai siejama su skirtingų rasių lygybės siekiu, abolicionizmo idėjomis ir krikščioniškojo švietimo idealais. 1852 m. atskira knyga publikuotas romanas „Dėdės Tomo trobelė“, be abejo, laikomas populiariausiu rašytojos kūrinio, tačiau jo kelias į literatūrinį pripažinimą buvo sudėtingas ir truko net kelis dešimtmečius. Denise Kohn, Sarah Meer ir Emily B. Todd įžvalgiai pažymi, kad Beecher Stowe literatūrinis paveldas, nepaisant didelio populiarumo visame pasaulyje, tebėra interpretuojamas skirtingai: viena vertus, ji dažnai įvardijama kaip „amerikiečių autorė, rašanti apie amerikietiškas problemas“, kita vertus, reikia pripažinti, kad „Dėdės Tomo trobelė“ simboliškai atskleidžia anuo metu jau įvykusį lemtingą „kultūrinės įtakos posūkį, kai amerikiečių rašytojai nutolo nuo europietišku modelių imitavimo ir perėjo prie naujų, tik amerikiečiams būdingų, meno formų eksporto“ (Kohn, Meer ir Todd, 2006, p. xi). Be to, itin novatoriška, kad šio romano tekste atvirai keliamas moralinis iššūkis Jungtinėse Amerikos Valstijose tuo laikotarpiu egzistavusiai socialinei ir

politinei santvarkai, pabrėžiant juodaodžių vergovės apraiškų ir autentiškų krikščioniškųjų vertybių priešpriešą. Būtent šio romano provokuojančios kontroversijos puikiai iliustruoja tyrėjos Nicole'ės Doerr teorines išvagas: mokslininkė siūlo puoselėti politinio vertimo sampratą, kadangi vertėjai, kuriems tenka tarpininkų tarp skirtingų kultūrų vaidmuo, neretai stimuliuoja tam tikrą intelektualinį ryšį su politinę galią turinčiais lyderiais, bet kartu ir pristato jau kitokį požiūrį į susidariusį *status quo*, todėl „praktikams ir teoretikams aišku, kad visokeriopas vertimas yra politinis“ (Doerr, 2018, p. 68).

Laisvė ir tikėjimas – dvi esminės romano temos, tačiau dėl egzistencinių klausimų ir kultūrinių skirtumų dažnai kyla tokios iniciatyvos kaip „Dėdės Tomo trobelės“ vertimų į kitas kalbas adaptavimas ir cenzūravimas. Vokiečių tyrinėtoja Annika Rosbach, kalbėdama apie dažniausiai pasitaikančius minėto romano originalaus teksto ir vertimo į vokiečių kalbą skirtumus, akcentuoja kultūrinį dėmenį ir tvirtina, kad vertimo proceso metu „kultūrinis turinys perkeliamas iš vienos terpės, t. y. kalbos, į kitą kalbą“, todėl vertėjui atitenka ne tik neutralaus tarpininko, bet ir aktyvaus kūrėjo vaidmuo, nes jo verčiamas „tekstas yra ne tik tas pats tekstas kita kalba, bet taip pat kultūrų ir kalbų sąlyčio zona“ (Rosbach, 2015, p. 77). Vis dėlto, šiame subtiliame kontekste žalingą cenzūros fenomeną derėtų aptarti plačiau, nes būtent jis dažnai pasitelkiamas kaip veiksmingas įrankis, padedantis atmesti ideologiškai nepageidaujamas interpretacijas ir taip paveikti vidines skaitytojų nuostatas. Tyrinėtoja Francesca Billiani pabrėžia, kad cenzūrą reikėtų suvokti kaip „prievartinį ir jėga paremtą veiksma, kuris įvairiais būdais ir skirtingais lygmenimis blokuoja, manipuliuoja bei kontroliuoja tarpkultūrinę ir transnacionalinę sąveiką“, o išsamiau analizuojant šio neigiamo veiksmo žalingas pasekmes būtina prisiminti: „siekiant apriboti žodžio ir komunikacijos laisvę, cenzūra nustato, kas turi būti priimtina estetiniu, socialiniu ir kultūriniu požiūriu“ (Billiani, 2020, p. 56). Skirtingose žmonijos istorijos epochose cenzūros ir kūrybos laisvės santykis ne kartą drastiškai keitėsi. Mokslinėje literatūroje taip pat gausu įvairių interpretacijų, tačiau bene taikliausiai savo viešojo kalboje „Apie cenzūrą“ šį reiškinį apibūdino indų kilmės britų rašytojas Salmanas Rushdie:

Jei kuriantis menininkas nerimauja, ar rytoj vis dar bus laisvas,

vadinas, jis nebebus laisvas jau šiandien. Jei jis bijo savo pasirinktos temos ar pasekmių dėl jos traktavimo būdo, jo pasirinkimą lems ne talentas, o baimė. Jei nesame įsitikinę savo laisve, vadinas, nesame laisvi. <...> Efektyviausiai veikiant, cenzoriaus melui iš tikrųjų pavyksta pakeisti menininko tiesą. Manoma, kad tai, kas cenzūrojama, nusipelnė cenzūros. (Rushdie, 2012, p. 3–4)

Panašią dilemą profesiniame gyvenime patiria ir vertėjas, nes turi apsispręsti, kaip tinkamai perteikti konkretaus literatūros kūrinio idėją, ką reikia pabrėžti, o ką, galbūt, praleisti. Šį sprendimą priimti tampa dar sunkiau dėl demokratijos trūkumo, autoritarizmo apraiškų ar net totalitarinių politinių režimų įsigalėjimo. Svarbu prisiminti, kad Šiugždinienės atliktas Beecher Stowe romano „Dėdės Tomo trobelė“ vertimas pasiekė lietuvių skaitytojus dar Josifo Stalino vadovavimo Sovietų Sąjungai metais, kai pasitelkus karinę jėgą buvo įtvirtinama Lietuvos okupacija, o tremčių ir fizinio susidorojimo grėsmė nepaklūstantiems primestai prievartai buvo reali ir aiškiai suvokiama.

Užsienio literatūros kūrinių vertimai ir jų kontrolė sovietų cenzūros akiratyje

Stalino stiprinama ir vėlesnių Sovietų Sąjungos komunistinių lyderių aktyviai palaikoma cenzūra naikino vertėjų laisvę savarankiškai rinktis ir versti naujus, aktualius literatūros kūrinius. Oficiali planuojamų publikuoti vertimų tvirtinimo procedūra paprastai buvo vykdoma keliais skirtingais lygmenimis. Tyrinėtoja Samantha Sherry nurodo, kad „pagrindinis sovietų cenzūros aparato padalinys buvo Vyriausioji literatūros ir leidybos reikalų valdyba, dažniausiai žinoma sutrumpinta savo pilno pavadinimo forma *Glavlit*“, kuris kelias būstines turėjo įvairiuose sovietų okupuotos Lietuvos miestuose; tačiau žemesniame lygmenyje papildomą būsimų leidinių patikrą dar atlikdavo „griežtai reguliuojama ir centralizuota leidybos sistema, taip pat užtikrinanti, kad cenzūra būtų įtvirtinta leidyklų ir žurnalų veikloje“ (Sherry, 2015, p. 45 ir 54). Europietiškos ir amerikietiškos literatūros prieinamumo ribojimas sovietiniam režimui buvo paranki priemonė siekiant keisti Lietuvos žmonių pasaulėžiūrą. Klasikiniai grožinės literatūros kūriniai neišvengiamai skatino skaitytojus laisvai mąstyti, kritikuoti nerimą keliančius socialinius reiškinius,

puoselėti moralines vertybes. Tai visiškai nesiderino su komunistų vadovybės siekiu užtikrinti savosios ideologijos dominavimą, nepalikus erdvės galimoms alternatyvoms. Komentuodamas šį sudėtingą laikotarpį ir neigiamą jo poveikį laisvos minties sklaidai, istorikas Arūnas Streikus tvirtina:

XX a. penktojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjo lemiamą Lietuvos kultūrinio gyvenimo sovietizavimo stadija. Pasikeitę viešos retorikos akcentai, represinių priemonių naudojimas, knygų leidybos ir periodinės spaudos kontrolės griežtinimas, aktyvesni *Glav*ito veiksmai valant knygų fondus rodė valdžios pastangas kuo greičiau įdiegti vėlyvajam stalinizmui būdingą visuotinės ideologinės kontrolės modelį. (Streikus, 2009, p. 87)

Geriausiu atveju, draudžiamos knygos likdavo nesunaikintos ir patekdavo į specialiuosius bibliotekų fondus, prieinamus tik siauram režimo jau patikrintų žmonių ratui. Nepageidaujamų leidinių laikymas asmeninėse bibliotekose jų savininkams galėjo sukelti daug nemalonumų, įskaitant kratas ir konfiskaciją. Lietuvoje patriotines nuostatas puoselėjusių inteligentų namuose dažnai būdavo slepiama Adolfo Šapokos „Lietuvos istorija“, nes būtent šis istorikas „akcentavo tautinę ambiciją kovoti dėl vietos tarp pasaulio tautų, grumtis dėl teisės pasaulio kultūroje tarti kuo garsesnę lietuvišką žodį“ (Selenis, 2008, p. 15). Sovietinio saugumo pareigūnų susidomėjimą taip pat kėlė 1931 m. publikuota Stasio Matijošaičio-Esmaičio „Lietuvos istorijėlė“ ir kiti dar prieš kariu parašyti vadovėliai, nes tokiuose leidiniuose būdavo pateikiamas sovietams nepalankus požiūris į Lietuvai svarbiausius istorinius įvykius. Be to, kai kurios visame pasaulyje pripažintos verstinės knygos, pavyzdžiui, britų autoriaus George'o Orwello romanai „Gyvulių ūkis“ ir „1984-iejį“ arba Friedricho Nietzsche'ės filosofiniai veikalai, ilgus dešimtmečius taip pat buvo priskiriamos griežtai draudžiamos užsienio literatūros kategorijai.

Estų tyrinėtoja Epp Lauk nurodo, kad visoje Sovietų Sąjungos teritorijoje įvestą cenzūrą buvo mėginama pateisinti potencialiomis išorės ir vidaus grėsmėmis, įvairiems politiniams oponentams tariamai siekiant „užpulti ir sunaikinti socializmą, todėl sovietiniai žmonės turėjo būti budrūs ir nepasitikėti viskuo, kas nebuvo oficialiai patvirtinta“ (Lauk, 1999, p. 22). Ypač griežtą cenzorių patikrą patirdavo knygos, kuriose būdavo nagrinėjami tikėjimo ir asmeninio apsisprendimo klausimai. Religinės idėjos literatūros kūriniuose

būdavo atmetamos kaip itin pavojingos, o krikščioniškas nuostatas palaikantys asmenys iš anksto laikomi nepakankamai lojaliais komunistinei santvarkai. Sovietų Sąjungoje dirbusių literatų ir menininkų kūryba tapo gana skurdi ir ideologizuota, ypač sovietiniam režimui privertus juos laikytis socialistinio realizmo sąlygotų ribojimų. Lenkų mokslininkas Jacekas Wojciechas Kwiatkowski teigia, kad „socialistinis realizmas sąmoningai ignoravo visą krikščioniškosios viduramžių Europos palikimą“, nes krikščionybės tradicija grindžiamos kultūros apraiškos neatitiko ateistinę pasaulėžiūrą ginančio sovietinio žmogaus modelio (Kwiatkowski, 2018, p. 148). Komunistinės valdžios aparatui atstovaujančių pareigūnų politinės ambicijos kontroliuoti verstinės literatūros srautą sudarė palankias galimybes įtvirtinti dar griežtesnę cenzūravimo praktiką, nepalikus atsitiktinių spragų laisvos intelektualinės minties sklaidai.

Būtent dėl ideologinių priežasčių įvairių vakarietiško kūrinių dalys neretai būdavo pašalinamos kupiūruojant jau parengtų vertimų tekstus baigiamuoju leidybos etapu. Kaip teigia socialistinio realizmo poveikį vertimo teorijos ir praktikos vystymuisi nagrinėjusi Susanna Witt, sovietinėje tikrovėje literatūros vertimų svarba smarkiai sunyko dėl „daugiausia neigiamo požiūrio į vertėjus kaip į „nepatikimą“ žmonių kategoriją“, tačiau būtina pabrėžti, kad užsienyje kuriančio rašytojo vaidmuo paprastai būdavo laikomas svarbesniu nei jo kūrinių tekstus kitakalbiams skaitytojams perteikiančio profesionalaus vertėjo darbas (Witt, 2016, p. 52). Menkinant vertėjo darbo reikšmę, buvo tikslingai siekiama dar didesnio kūrybinės laisvės suvaržymo: konkretaus leidinio redaktorių neretai tapdavo dar vienu cenzoriumi, o vertėjų ir valstybinių leidyklų bendradarbiavimą smarkiai komplikavo dažni įtarinėjimai politiniu nepatikimumu ir neklusnumu sovietų režimui.

Britų žurnalistas Johnas Selfas, nagrinėdamas cenzūros apraiškas skirtingais istorijos laikotarpiais, apibūdina sudėtingą literatūros ir politinės galios santykį tokiais žodžiais: „Knygos perteikia žinias, o žinios yra galia, todėl jos kelia grėsmę valdžiai – tiek vyriausybėms, tiek save valdžion pasiskyrusiems lyderiams, kurie nori turėti žinių monopolį ir kontroliuoti savo piliečių mąstymą. Veiksmingiausias būdas realizuoti šią galią knygoms – jas uždrausti“ (Self, 2022, p. 2). Vis dėlto, intelektualinių impulsų stokojantys skaitytojai sovietų okupuotoje Lietuvoje dažnai ieškodavo neteisėtų būdų gauti

draudžiamų tekstų, todėl palaipsniui atsirado įvairių pagrindžio sąlygomis išspausdintų leidinių. Sovietų Rusijos teritorijoje netgi veikė neoficiali sistema, plačiau žinoma kaip „sovietinis *samizdato* fenomenas, remiamas suinteresuotų skaitytojų, kad būtų dauginami ir platinami draudžiami tekstai“, todėl ten gana sėkmingai ir sparčiai augo „klestinti juodoji užsienio literatūros rinka, susiformavusi reaguojant į pasaulinės literatūros kūrinų poreikį tarp rusų skaitytojų“ (Baer, Müller, St-Pierre ir Cuilleánáin, 2012, p. 95). Pažymėtina, kad prancūzų kalba rašiusio poeto ir lietuvių diplomato Oskaro V. Miloszo (Oskaro Milašiaus) kūrybos tritomis, slapta parengtas Kauno intelektualų ir iliustruotas grafikės Gražinos Didelytės piešiniais, yra vienas įdomiausių tokios nelegalios verstinės literatūros pavyzdžių mūsų šalyje.

Pagrindinės lietuviškos spaudos leidėjas ir redaktorius Algirdas Patackas, vėliau tapęs Kovo 11-osios akto signataru ir Lietuvos Respublikos Seimo nariu, straipsnyje „Oskaro V. Milašiaus grįžimo į Lietuvą vingiai“ prisiminė, kad pastangos intelektualiai priešintis ir kūrybinės aspiracijos laikinojoje sostinėje buvo ryškiai juntamos, todėl „sumanyta išleisti pilną O. V. M. raštų rinkinį – ne tik poeziją, bet ir jo poetines misterijas bei dramas“, o tuos tekstus lietuvių kalba parengė sovietų žlugdytas ir galimybės dirbti netekęs Vaclovas Šiugždinis, kuris okupacijos metais „taip ir liko „nespausdintinu“, nors turėjo aukščiausią vertėjo iš prancūzų kalbos kvalifikaciją“ (Patackas, 2012, p. 9–11). Pabrėžtina, kad profesinių pareigų netektis ir kasdienio pragyvenimo šaltinio praradimas dažnai tapdavo eliminavimo iš visuomenės forma, palaikančia stiprią lietuvių inteligentijos baimę ir paprastai taikoma tiems sovietiniam režimui priešiškiems žmonėms, kuriems per stebuklą pavyko išvengti blogesnės lemties: įkalinimo, Sibiro tremties arba prievartinio psichiatrinio gydymo.

Krikščioniškojo tikėjimo apraiškos kaip ideologinė kliūtis sovietų cenzoriams „Dėdės Tomo trobelės“ vertime į lietuvių kalbą

Beecher Stowe romanas „Dėdės Tomo trobelė“ pradedamas kelių puslapių apimties autorės įvadinio žodžiu, kuris neįdėtas į lietuviškąjį vertimą. Šiame originaliame tekste aptariamas ir įvertinamas tuo istorijos laikotarpiu

JAV teritorijoje egzistavęs juodaodžių asmenų vergovės reiškiny. Jis aiškiai pasmerkiamas remiantis krikščioniškosios moralės principais. Įdomu, kad rašytoja ypač pabrėžia svarbų meno kūrėjų vaidmenį, jiems savo profesine veikla siekiant teisingesnės visuomenės ir kartu užtikrinant „didžiųjų krikščioniškosios brolybės principų plėtrą“ (Beecher Stowe, 2009, p. 1; vertimas – šio straipsnio autorės). Įdomu, kad žmogaus laisvės kaip Dievo dovanos idėją Beecher Stowe glaudžiai susieja su Senajame Testamente pasakojama pranašo Mozės vadovaujamų izraelitų išėjimo iš Egipto vergovės istorija. Be to, pabrėžiama kiekvieno krikščionio pareiga priešintis priespaudai. Rašytoja drąsiai tvirtina, kad žmogaus laisvė priklauso vien tik Dievui net tada, kai „politikai ginčijasi, o žmonės, veikiami prieštarinių interesų ir aistrų, svyruoja tai į vieną, tai į kitą pusę“ (Beecher Stowe, 2009, p. 3; vertimas – šio straipsnio autorės). Ji neapsiriboja pateikusi vien savo įžvalgas, bet kelis kartus remiasi ir Biblija, cituodama 72 psalmę bei Izaijo knygos 42 skyrių, kuriame kalbama apie Viešpaties pažadą atstatyti prarastą teisingumą ir sustiprinti persekiojamus tikinčiuosius. Be abejo, gausios Šventojo Rašto citatos, tvirta krikščioniška pozicija ir raginimas ginti teisę gyventi laisvam prieštaravo Sovietų Sąjungoje puoselėjamai ateistinei pasaulėžiūrai. Kadangi šio teksto skleidžiamos moralinės žinios neįmanoma priderinti prie sovietinės cenzūros reikalavimų, jis buvo tiesiog pašalintas iš lietuvių kalba parengto leidinio.

Originaliame romano tekste pagrindinio veikėjo vergo Tomo autentiškas santykis su krikščionybe pirmą kartą detaliau paaiškinamas jo šeimininko Arturo Šelbio pokalbyje su atvykusiu vergų pirkliu Denu Heiliu: „He got religion at a camp-meeting, four years ago; and I believe he really *did* get it“ (Beecher Stowe, 2009, p. 6). Skaitant šį trumpą sakinį tampa visiškai aišku, jog Tomo atsivertimas į krikščionybę yra įvykęs jau prieš ketverius metus, jam apsilankius religiniame sambūryje. Kaip nurodoma internetiniame leidinyje „Encyclopaedia Britannica“, angliškas terminas *camp-meeting* būdavo vartojamas kalbant apie evangelizacinį renginį, dažniausiai įvardijamą kaip „tam tikro pobūdžio dvasinio atgimimo susirinkimas po atviru dangumi“, nes tokius viešus sambūrius „XIX amžiuje Amerikos pasienyje rengdavo įvairios protestantų denominacijos“ (Petruzzello, 2021, p. 1). Juose paprastai būdavo giedama, priimami sakramentai, meldžiamasi, o daugeliui nuošaliose nausėdijose ar tolimuose pasienio regionuose gyvenančių žmonių

pasitaikydavo reta galimybė susitikti ir pasidalyti tikėjimo patirtimi. Romano tekste lietuvių kalba ši frazė nėra išversta, palikta tik dalis apibūdinimo, tiesiog įrašius daugtaškį cenzūruotoje vietoje: „Tomas yra geras, patikimas, sumanus ir pamaldus žmogus ...“ (Bičer-Stou, 1951, p. 6). Šis praleidimas nuskurdina vertimą, nes ne tik sunaikinamas pagrindinio herojaus pasaulėžiūrai svarbus tikėjimo aspektas, bet ir dingsta itin įdomi istorinė ypatybė.

Kentukyje gyvenančio vergvaldžio Arturo Šelbio požiūris į esminius krikščionybės principus vaizduojamas gana dviprasmiškai. Jis dažniausiai apibūdinamas kaip savo vergams palankus žmogus, tačiau šio veikėjo moraliniai principai ne visai nuoseklūs, kadangi pirmenybė akivaizdžiai teikiama asmeniniams ir verslo interesams. Jo religinės nuostatos, įsigilinus į originalo tekstą, atsiskleidžia kaip paviršutiniškos ir neatsiejamos nuo šeimos ryšių su žmona Emile. Romane nedviprasmiškai pabrėžiama:

In fact, if not exactly a believer in the doctrine of the efficiency of the extra good works of saints, he really seemed somehow or other to fancy that his wife had piety and benevolence enough for two—to indulge a shadowy expectation of getting into heaven through her superabundance of qualities to which he made no particular pretension. (Beecher Stowe, 2009, p. 16)¹

Skaitant šią ištrauką anglų kalba, galima nesunkiai identifikuoti rašytojos akcentuojamas teologines išvalgas apie krikščionio atliekamų gerų darbų ir šventumo svarbą bei puoselėjamą viltį būti išganytam, o po mirties patekti į Dievo Karalystę. Tekste lietuvių kalba visos šios teologinės nuorodos tikslingai praleistos. Jų vietoje įrašomi labai trumpi, vertybine prasme nereikšmingi ir jokios moralinės žinios neperteikiantys sakiniai. Arturas Šelbis trumpai charakterizuojamas tik kaip „**abuoja religijos klausimams**“ ir pabrėžiamas asmeninis jo įsitikinimas, kad „**žmonos pamaldumo ir gerumo turėjo pakakti jiems abiem**“ (Bičer-Stou, 1951, p. 15–16). Sovietų cenzoriams be skrupulų ištrynus Beecher Stowe užuominas apie krikščioniškąją amžinojo gyvenimo doktriną, vertime atsiranda paradoksalus neaiškumas, nes lietuvių skaitytojas nebesupranta, kodėl pamaldumas ir gerumas toje vergvaldžių šeimoje vis dar laikomi reikalingomis vertybėmis.

¹ Šiame ir kituose sakiniuose aptariamas vietas pajuodino straipsnio autorė.

Vienas įdomiausių „Dėdės Tomo trobelės“ personažų – Arturo Šelbio sutuoktinės Emilės Šelbi jaunoji tarnaitė Eliza. Knygoje nuosekliai atskleidžiama šios moters asmeninė drama, kai jos sūnelis Haris parduodamas vergų pirkliui Denui Heiliui, lygiai kaip ir ištikimasis Tomas, nes šeimininkas šiuo sandėriu nori padengti savo skolas. Įdomu tai, kad romane Beecher Stowe pateikia atskirą pastabą tvirtindama, jog Eliza nėra vien vaizduotės kūrinys – toji moteris egzistavusi realiame gyvenime. Angliškame tekste aptinkamas toks paaiškinimas: „Eliza, such as we have described her, is not a fancy sketch, but taken from remembrance, as we saw her, years ago, in Kentucky“ (Beecher Stowe, 2009, p. 18). Rašytoja pabrėžia atsimenanti ją – kadaise Kentukyje sutiktą moterį. Pastaba gana svarbi siekiant giliau suprasti kūrinį, nes parodo autorės kūrybinio proceso sąsają su negailestinga socialine tikrove. Vertime šis sakinyss praleistas, tačiau toks sprendimas atrodo gan keistas, nes jo negalima paaiškinti nei leksiniu ir gramatiniu sudėtingumu, nei ideologiniais sumetimais.

Pabrėžtina, kad Elizos sielvartas, išgyventas anksčiau mirus dviem jos vaikams, vertimo tekste taip pat nėra iki galo atskleistas dėl iš dalies praleistų religinių sąsajų. Kalbėdama apie skaudų Elizos netekties patyrimą, Beecher Stowe pateikia [domią formuluotę: „[...] she mourned with a grief so intense as to call for gentle remonstrance from her mistress, who sought, with maternal anxiety, **to direct her naturally passionate feelings within the bounds of reason and religion**“ (Beecher Stowe, 2009, p. 21). Lietuviškame vertime autorės įžvalga smarkiai supaprastinama. Tikėjimo ir proto ryšys netenka savo svarbos, o vietoj originalios minties apie poreikį gedulo metu suvaldyti žmogiškas aistras akcentuojama būtinybė „**paklusti sveikai nuovokai ir dievo valiai**“ (Bičer-Stou, 1951, p. 19). Cenzūros įtaką atskleidžia net rašyba, nes žodis „Dievas“ visame tekste lietuvių kalba pabrėžtinai rašomas mažąja raide, tiksliai menkinant krikščioniškąją Kūrėjo sampratą. Be to, tai prieštarauja ilgametei lietuvių rašybos tradicijai tokius žodžius kaip „Dievas“, „Motina“ ir „Tėvynė“ rašyti didžiąja raide, simboliškai parodant šiems dalykams ypatingą pagarbą.

Romane aprašomas trumpas Elizos susitikimas su sutuoktiniu Džordžu Hariu, pasiryžusiu bėgti į Kanadą, kad išsivadotų iš vergovės. Čia taip pat aptinkame krikščioniškojo tikėjimo elementų. Ypatingas dėmesys skirtas maldai ir pasitikėjimui Dievu net sudėtingiausiomis situacijomis. Maištaujančio

Džordžo Hario personažas savo ugningu pasipiktinimu oponuoja nuolankiai ir religingai Elizai, o jo dvasinę dramą rašytoja atskleidžia prašymu: „Pray for me, Eliza; perhaps the good Lord will hear *you*“ (Beecher Stowe, 2009, p. 29). Žvelgiant iš krikščioniškos perspektyvos, šis užtarimo maldos prašymas santuokoje – natūrali dvasinė praktika: vis dar tikinčiam Džordžui Hariui atrodo, kad Dievas gali maloningai išklaudyti už jį sukalbėtas nuoširdžias žmonos maldas. Subtilus dialogas nuosekliai plėtojamas toliau ir papildomas pasitikėjimo motyvu. Atsiliepdama į nerimo kupinus Džordžo žodžius, Eliza ramiai ragina vyrą patį neapleisti asmeninių maldų ir pavojeingus savo planus patikėti Viešpačiui: „O, pray yourself, George, and go trusting in him; then you won't do anything wicked“ (Beecher Stowe, 2009, p. 29). Šiame kontekste malda suvokiama kaip lemtingo asmeninio apsisprendimo dalis, nes Dievas paliko žmogui laisvą valią pasirinkti gėrį ar blogį, Jėzaus teikiamą išganymą ar amžinąjį sielos pasmerkimą. Vertime į lietuvių kalbą šio pokalbio įvertinti neįmanoma, nes religinės prasmės prisodrintos frazės yra praleistos, akivaizdžiai siekiant kiek galima labiau ateizuoti vertimą.

Nieko nežinodamas apie vergvaldžio Arturo Šelbio ketinimus parduoti jo sūnų Harį, Elizos skausmą Džordžas simboliškai palygina su Švč. Mergelės Marijos kančiomis. Originaliame romano tekste pateikiama dramatiška religinė įžvalga: „I tell you, Eliza, that **a sword will pierce through your soul** for every good and pleasant thing your child is or has; it will make him worth too much for you to keep!“ (Beecher Stowe, 2009, p. 27). Beecher Stowe kūrinysje įterpta frazė „**tavo sielą pervers kalavijas**“ (Beecher Stowe, 2009, p. 27; vertimas – šio straipsnio autorės) sumaniai konstruoja įdomią teologinę nuorodą į biblinę senolio Simeono pranašystę apie būsimą Jėzaus auką ir skausmingą Dievo Motinos vaidmenį žmonijos atpirkimo istorijoje. Evangelijos pagal Luką antrajame skyriuje galime rasti beveik identišką mintį:

Kūdikio tėvas ir motina stebėjosi tuo, kas buvo apie jį kalbama.
O Simeonas palaimino juos ir tarė motinai Marijai: „Štai šis skirtas daugelio Izraelyje nupuolimui ir atsikėlimui. Jis bus prieštaravimo ženklas, – **ir tavo pačios sielą pervers kalavijas**, – kad būtų atskleistos daugelio širdžių mintys.“

(Lk 2,33–35)²

Šventojo Rašto ištrauką lyginant su originaliu Beecher Stowe romano tekstu, skaitytojo akims atsiskleidžia jautri paralelė, nes mažasis vergas Haris sutapatinamas su persekiojamu Kūdikėliu Jėzumi, o Eliza tampa itin artima Švč. Mergelei Marijai. Lietuvių skaitytojams šis krikščioniškąjį tikėjimą liudijantis vaizdinys būtų iš tiesų lengvai atpažįstamas ir gana artimas, nes įvairiuose tradiciniuose Sopulingosios Dievo Motinos paveiksluose ir skulptūrose dažnai galima pamatyti septyniais kalavijais pervertos Švč. Mergelės Marijos Širdies motyvą, simbolizuojantį septynis jos patirtus sielos skausmus dėl Jėzaus Kančios. Vis dėlto „Dėdės Tomo trobelės“ vertime į lietuvių kalbą jokios užuominos apie kalavijų pervertą širdį nerasime, nes sovietų cenzūruotame tekste jos nebelikę. Įrašomas tik jokių sąsajų su Šventuoju Raštu neturintis sakiny: „Sakau tau, Eliza, kiekvieną laimės valandėlę, kurią tau suteikia sūnus, vėliau aplaistysi gaudžiom ašarom“ (Bičer-Stou, 1951, p. 24–25). Lietuviškojo vertimo tekstas, šiuo konkrečiu atveju, dėl cenzūros praranda savo metafizinę gelmę, o jo meninė vertė taip pat smarkiai sumažėja.

Antrą rimtą tikėjimo išbandymą Džordžas Haris patiria jau vėliau, slapstydamasis nuo persekiotojų ir apsimesdamas turtingu keliaujančiu ispanu. Nedideliame Kentukio viešbutyje jis sutinka buvusį savo darbdavį misterį Vilsoną, kuriam pasiryžta atvirai papasakoti apie patiriamus sunkumus ir pavojus. Beecher Stowe šiuo dviejų vyrų pokalbiu originaliame tekste atskleidžia Džordžo abejones Dievo egzistavimu:

“O, I’ve seen things all my life that have made me feel that there can’t be a God. **You Christians don’t know** how these things look to us. There’s a God for you, but is there any for us?”

“O, now, don’t—don’t, my boy!” said the old man, almost sobbing as he spoke; “don’t feel so! There is — there is; **clouds and darkness are around about him, but righteousness and judgment are the habitation of his throne. There’s a God, George, — believe it; trust in Him, and I’m sure**

² Visos Šventojo Rašto citatos žymimos naudojant tradicinį formatą ir nurodant konkrečios knygos santrumpą, skyriaus numerį ir eilutės numerį. Informacija apie Šventojo Rašto leidinį pateikiama literatūros sąrašė.

He'll help you. Everything will be set right, — if not in this life, in another.” (Beecher Stowe, 2009, p. 153)

Dominuojantis dialogo elementas yra krikščioniškojo atpildo viltis amžinybėje bei Dievo teismo ir Jo vykdomo teisingumo samprata. Džordžas mėgina radikaliai atsiskirti nuo visų tikinčiųjų vartodamas kreipinio formuluotę „Jūs, **krikščionys**, nežinote“ (Beecher Stowe, 2009, p. 153; vertimas – šio straipsnio autorės). Vis dėlto misteris Vilsonas nuoširdžiai stengiasi nuraminti liūdesio apimtą bičiulį. Jis sumaniai pagilina teologinį diskusijos aspektą, ne tik primindamas Džordžui būtinybę tikėti ir pasitikėti Dievu, bet pasitelkdamas 97 psalmės poetišką fragmentą: „**Ji gaubia debesys ir tamsa, ant teisumo ir teisingumo stovi jo sostas**“ (Ps 97, 2). Beecher Stowe šioje kūrinio vietoje skaitytojams nepateikia jokios tiesioginės nuorodos į Šventąjį Raštą, tačiau jos tekste vartojama formuluotė yra identiška 97 psalmėje užrašytai eilutei. Šiugždinienės vertime į lietuvių kalbą toji diskusija trumpinama ir radikaliai keičiama. Džordžo sakomas kreipinys pakinta pabrėžiant jau ne tikėjimo, o rasės svarbą: „Jūs, **baltieji**, nežinote“ (Bičer-Stou, 1951, p. 124). Be to, nebelieka psalmės fragmento, raginimų tikėti ir pasitikėti Dievu, turint omenyje krikščioniškąją amžinybės perspektyvą. Jų vietoje įrašomas vienas pokalbi greitai užbaigiantis sakiny: „**Dievas padės tau, viskas bus gerai, tikėk manim!**“ (Bičer-Stou, 1951, p. 124). Tokios manipuliacijos vėl parodo cenzūros palaikomą negatyvią tendenciją nuskurdinti lietuviškojo vertimo tekstą, keičiant arba visiškai panaikinant svarbias kultūrinės ir religinės romano ypatybes.

Krikščioniškoje pasaulėžiūroje Dievo valia ir žmogaus laisvė – suderinami dalykai, dažnai papildantys vienas kitą. Tikima, kad tampame iš tiesų laisvi, kai mūsų pasirinkimai tarsi įsišaknija Dievo valioje. Be to, pasitikėjimas Aukščiausioju – ne vien teologinė nuostata, padedanti atmesti įvairias politinės ar socialinės priespaudos formas, bet ir dvasinis kelias, vedantis į sielos ir proto išsilaisvinimą. Kovoje už laisvę patiriama kančia, šiame kontekste, interpretuojama kaip didelė kaina, kurią neišvengiamai moka kiekvienas asmuo, ryžtingai pasirinkęs savo asmeninę būtį grįsti krikščioniškųjų vertybių pamatais. Beecher Stowe tai parodo Deno Heilio, gaudančio iš vergijos bėgančią Elizą, netikėtu prisipažinimu. Originaliame tekste Denas Heilis savo bičiuliui Tomui Lokeriui tvirtina:

I'll say this now, I al'ays meant to drive my trade so as to make money on 't, fust and foremost, as much as any man; but, then, **trade an't everything, and money an't everything,'cause we 's all got souls.** I don't care, now, who hears me say it,—and I think a cussed sight on it,—so I may as well come out with it. I b'lieve in religion, and one of these days, when I've got matters tight and snug, I calculates to tend to my soul and them ar matters; and so **what's the use of doin' any more wickedness than's re'lly necessary?**—it don't seem to me it's 't all prudent. (Beecher Stowe, 2009, p. 90)

Skaitant šią originalaus teksto ištrauką pastebimi du svarbūs elementai: pirmiausia, Heilis apibūdina save kaip tikintį asmenį, ir aptinkame teiginį: **„prekyba nėra viskas ir pinigai nėra viskas, nes mes visi turime sielas“**; dar vėliau jis išsako savo abejones dėl žiaurumo bendraujant su vergais retoriškai klausdamas: **„kokia nauda daryti dar daugiau blogio, nei iš tiesų reikia?“** (Beecher Stowe, 2009, p. 90; vertimas – šio straipsnio autorės). Tampa akivaizdu, kad šiame fragmente rūpestis siela ir prievartos daromos žalos suvokimas siejami su esminiu krikščionišku įpareigojimu mylėti artimą ir kasdienę tikrovę vertinti iš metafizinės amžinojo gyvenimo perspektyvos. Be abejo, sovietiniams cenzoriams šios religine pasaulėžiūra grindžiamos įžvalgos pasirodė nereikalingos. Įdomu ir tai, kad Beecher Stowe originaliame tekste Elizos pasiryžimą pereiti užšalusią upę su mažu vaiku ant rankų apibūdina naudodamasi įspūdingu bibliiniu vaizdiniu: **“Her first glance was at the river, which lay, like Jordan, between her and the Canaan of liberty on the other side”** (Beecher Stowe, 2009, p. 71–72). Geografiniu požiūriu Jordano upė tebėra svarbi visam Vidurio Rytų regionui, nes teka net per kelias valstybes, būtent per Siriją, Jordaniją, Libaną ir Izraelį. Judaizmo išpažinėjams ir krikščionims imponuoja šios upės dvilypė simbolinė reikšmė: viena vertus, perėję Jordaną po ilgų klajonių dykuma, izraelitai pagaliau atėjo į Pažadėtąją Žemę, antra vertus, būtent šios gana nedidelės upės vandenyse buvo pakrikštytas Jėzus Kristus. Tyrinėtoja Francesca de Châtel įžvalgiai pabrėžia: „Jordano upė nuo Biblijos laikų būdavo prisodrinta paveikių simbolių prasmų: ji yra riba ir perėjimo punktas, dvasinio atgimimo ir išgelbėjimo metafora bei šventojo vandens šaltinis“ (de Châtel, 2014, p. 4). „Dédès Tomo trobelėje“ minėtam skirtingų religinių tradicijų tikėjimo simboliui

suteikiama papildoma literatūrinė reikšmė, nes pačiame romane užšalusi upė tampa lemtinga riba gyvybės kaina laisvės siekiančiai juodaodei vergei. Paradoksalu, bet vertimo tekste Jordano upės įvardijimo taip ir nerasime.

Originaliame Beecher Stowe tekste aptinkame dar vieną intriguojantį posakį „the Canaan of liberty“ (Beecher Stowe, 2009, p. 72). Tikslus jo vertimas į lietuvių kalbą skambėtų kaip „laisvės Kanaanas“. Pabrėžtina, kad senųjų laikų Kanaano teritorija, dabar dažnai vadinama Palestina, dvasine reikšme judėjams ir krikščionims svarbi kaip Pažadėtosios Žemės pirmavaizdis. Biblijos Išėjimo knygoje aiškiai išsakomas Dievo pažadas hebrajams juos „išgelbėti iš egiptiečių rankų ir nuvesti iš to krašto į gerą ir erdvų kraštą, į kraštą, tekantį pienu ir medumi“, kad užtikrintų savo ištikimiesiems atgaivą ir klestėjimą (Iš 3, 8). Autorės sukurta įdomi Kanaano ir dieviškojo laisvės pažado religinė sąsaja „Dėdės Tomo trobelės“ vertime į lietuvių kalbą ir vėl praleista. Toje vietoje įrašytas tik trumpas sakinytis: „Pirmiausia ji pažvelgė į upę – anoje pusėje jos laukė laisvė!“ (Bičer-Stou, 1951, p. 59). Tikėtina, jog Šventajame Rašte daug sykių kartojamas dieviškasis laisvės pažadas, skirtas egiptiečių pavergtai žydų tautai, sovietiniams cenzoriams atrodė itin pavojingas tiek dėl galimų politinių paralelių su Sovietų Sąjungos okupacija, tiek dėl brutalioje sprespaudoje gyvenančių lietuvių tautinio išsilaisvinimo vilčių. Turint visa tai omenyje, nelieta abejonių, kad Beecher Stowe kūrinio originaliame tekste kelis kartus pasitelktas Kanaano motyvas Šiugždinienės vertime dingsta būtent dėl cenzūros.

Sudėtingas ir valios pastangų reikalaujantis sprendimas, kai neišvengiamai tenka rinktis tarp tikslaus teisinių reikalavimų vykdymo ir krikščioniško meilės artimui imperatyvo, romane rodomas naudojantis dar vieno personažo – senatoriaus Berdo pavyzdžiu. Nagrinėjant kūrinį tampa aišku, kad balsuodamas jis parėmė įstatymą, griežtai draudžiantį padėti nuo savo šeimininkų pabėgusiems vergams, tačiau vos sužinojęs apie Elizos ir jos sūnaus patiriamus pavojus, ne tik atveria jiems namų duris, bet ir drąsiai imasi iniciatyvos apsaugoti bėglius. Beecher Stowe atskleidžia šią situaciją sumaniai kurdamą moralinę dilemą, išskylančią loginiais argumentais besivadovaujančiam įstatymų leidėjui ir jo giliai tikinčiai sutuoktinei Merei Berd, neseniai išgyvenusiai netikėtą sūnelio Henrio mirtį. „Dėdės Tomo trobelės“ skaitytojas taip subtiliai supažindinamas su esmine krikščioniškosios teologijos

tiesa apie būtinybę eiti dvasiniu meilės keliu net tada, kai tai yra pavojinga ir neparanku. Evangelijos pagal Joną 13 skyriuje Jėzaus Kristaus lūpomis skelbiamas Didysis Meilės įsakymas: „Aš jums duodu naują įsakymą, kad jūs vienas kitą mylėtumėte: kaip aš jus mylėjau, kad ir jūs taip mylėtumėte vienas kitą!“ (Jn 13, 34). Įdėmiai analizuojant Beecher Stowe originalų romano tekstą, galima nesunkiai pastebėti, kad senatorius Berdas tylomis renkasi vykdyti ne tuo metu jau galiojantį JAV įstatymą, o šį svarbiausią dieviškąjį paliepimą. Tokiam jo dvasiniam apsisprendimui pritaria ir žmona, krikščionišką pareigą paklusti tik Dievui taikliai primenantį lakonišką paraginimą: „Obeying God never brings on public evils. I know it can't. It's always safest, all round, to do as He bids us“ (Beecher Stowe, 2009, p. 107). Turint omenyje totalitarinę sovietinės santvarkos prigimtį, vidinės laisvės poreikio ir Dievui teikiamos pirmenybės idėjos buvo laikomos itin grėsmingomis prievarta diegiamam komunistiniam režimui. Taigi dar vienas nepageidaujamas fragmentas cenzorių iniciatyva negailestingai ištrintas iš „Dėdės Tomo trobelės“ vertimo į lietuvių kalbą. Filosofo Vosylio Sezemano teigimu, „laisvės problema atsiranda *religijos sferoje* ir vaidina ten svarbų vaidmenį“ (Sezemanas, 1988, p. 84). Remiantis tokia nuostata galima tvirtinti, kad būtent tikėjimo suvokimas ir autentiškas jo praktikavimas suteikia žmogui galimybę bent iš dalies atsikratyti įvairių socialinės ir politinės spaudos apraiškų, puoselėjant savo unikalią tapatybę ir intymų santykį su Dievu, grindžiamą asmeninio apsisprendimo laisve.

Įdomu, kad „Dėdės Tomo trobelės“ vertime į lietuvių kalbą nėra ir kitų reikšmingų krikščioniškąjį tikėjimą liudijančių teologinių aspektų. Pirmą, tikslingai praleidžiamą Dievą ir jo pagalbą nelaimingiesiems bei gailestingumą mininčios frazės: „The Lord helped me; nobody knows how much the Lord can help 'em, till they try“; „Lord have mercy on us!“; „Now, John, I don't know anything about politics, but I can read my Bible; and there I see that I must feed the hungry, clothe the naked, and comfort the desolate; and that Bible I mean to follow“ (Beecher Stowe, 2009, p. 107, 112–113). Antra, į lietuvių kalbą neišverstos kūrinio esančios mintys apie amerikiečių teisės ir krikščionybės ryšius bei labdarybės tradiciją; neįtraukiami ir dvasinę senatoriaus dramą bei jo žmonos širdies skausmą liudijantys romano fragmentai. Galiausiai, manipuluojama kūrinio ir tada, kai reikia parodyti

senatoriaus Berdo artimo bičiulio Džono Van-Trompo pažiūras krikščionybės atžvilgiu. Tekste lietuvių kalba jo nusivylimas vergiją palaikančiais dvasininkais gana aiškiai akcentuojamas tokiu sakiniu: „Štai ką aš jums pasakysiu: daugelį metų nelankiau bažnyčios todėl, kad kunigai tikindavo, jog biblija pateisina vergiją“ (Bičer-Stou, 1951, p. 99). Palikdami tik šį sakinį ir praleisdami kitus originalaus kūrinio elementus, sovietų cenzoriai subtiliai konstruoja šio personažo kaip įsitikinusio ateisto įvaizdį, o žodis „biblija“ vertime rašomas mažąja raide, sąmoningai demonstruojant nepagarbą Šventajam Raštui. Beecher Stowe „Dėdės Tomo trobelės“ originaliame tekste patį žodį „Bible“ rašo tik didžiąja raide, paminėdama šį tikintiesiems svarbų veiklą net 62 kartus. Be to, pateikdama papildomą personažo paaiškinimą, taip pat neišversta į lietuvių kalbą dėl cenzūros, autorė pabrėžia, kad patyręs dvasinę krizę ir bendraudamas su vergijai nepritariančiu pastoriumi, Džonas Van-Trompas galiausiai įsilieja į bažnytinę bendruomenę praktikuoti savo tikėjimo: „I never jined the church till I found a minister that was up to 'em all in Greek and all that, and he said right the contrary; and then I took right hold, and jined the church, — I did now, fact“ (Beecher Stowe, 2009, p. 123). Šios romano autorės įžvalgos, akcentuojančios personažo asmeninį religinį apsisprendimą ir teisę keisti nuomonę, be abejo, neatitiko sovietų siekio propaguoti ateistinį požiūrį į pasaulį kaip vienintelę įmanomą vien joslėmis apčiuopiamos tikrovės interpretaciją. Būtent todėl komunizmui ideologiškai nepalankūs literatūriniai aspektai vėl radikalčiai atmetami, nepaisant Beecher Stowe pirminio kūrybinio sumanymo.

Pagrindinio knygos veikėjo dėdės Tomo staigaus atskyrimo nuo šeimos, pardavimo į JAV pietinėje dalyje esančias plantacijas ir tragiškos mirties istorija taip pat papildyta gausiais krikščioniško tikėjimo liudijimais ir bibliniais elementais. Personažas skaitytojui pristatomas jaučioje namų aplinkoje, leidžiantis vakarą su savo mažais vaikais, žmona Chloja, bičiuliais ir jaunuojų šeiminkų sūnumi Džordžu. Ketvirtajame romano skyriuje Beecher Stowe gana išsamiai aprašo, kaip, šeimos vakarienei pasibaigus, dėdė Tomas vadovauja maldos susirinkimui, kurio metu, daugeliui susirinkusiųjų įdėmiai klausantis, garsiai skaitoma Biblija, giedamos šlovinimo giesmės ir himnai. Autorė originaliame tekste ne tik cituoja tris eiliuotas ištraukas iš religinės muzikos kūrinių, tačiau įterpia tikslus trijų giesmių pavadinimus:

There were others, which made incessant mention of **"Jordan's banks," and "Canaan's fields,"** and the **"New Jerusalem;"** for the negro mind, impassioned and imaginative, always attaches itself to hymns and expressions of a vivid and pictorial nature; and, as they sung, some laughed, and some cried, and some clapped hands, or shook hands rejoicingly with each other, as if they had fairly gained the other side of the river. (Beecher Stowe, 2009, p. 41–42)

Reikia turėti omenyje, kad rašytojos nurodytos giesmės „Jordano krantai“, „Kanaano laukai“ ir „Naujoji Jeruzalė“ yra laikomos amerikiečių nacionalinio muzikos paveldo dalimi, ir šiandien atliekamos bažnyčiose per pamaldas, įtraukiamos į populiarių dainininkų ir chorų repertuarą. Beecher Stowe savo knygoje glaudžiai sieja šią muziką su juodaodžių pasaulėžiūra ir jų puoselėjama tradicija emocingais ritmiškais judesiais ar net šoku garbinti Dievą. Apmaudu, kad visi šie reikšmingi krikščioniškojo tikėjimo ir amerikiečių kultūros aspektai lietuvių skaitytojui taip ir liko nežinomi – Šiugždinienės vertimo tekste jų nerasime dėl aktyvaus sovietinės cenzūros ribojimų taikymo. Kaip teigia tyrinėtojos Nijolė Maskaliūnienė ir Gintarė Juršėnaitė, sovietinės okupacijos sąlygomis vykdavusio verstinių knygų rengimo ir jų leidybos proceso metu dažnai būdavo pasitelkiama „prevencinė cenzūra“, kurią derėtų interpretuoti kaip pavojingą ir žalingą reiškinių, kai primetamas griežtas „draudimas kultūros produkto pasirodymui tikslinėje kultūroje“ (Maskaliūnienė ir Juršėnaitė, 2023, p. 6). Šiame straipsnyje aptariamu atveju matyti, kad draudžiamas ne visas konkretus amerikiečių kanoninės literatūros kūrinys „Dédès Tomo trobelė“, o verčiant į lietuvių kalbą preciziškai šalinami ar iškraipomi religinę ir vertybinę žinią perteikiantys originalaus teksto fragmentai ir subtilesnio išmanymo reikalaujantys kultūros elementai.

Reikia pabrėžti, kad Beecher Stowe minimos giesmės jau seniai peržengė visas rasinės atskirties sąlygotas istorines ribas, todėl mūsų dienomis jas savo repertuarui neretai renkasi būtent baltaodžiai dainininkai: didelės sėkmės susilaukusią ir muzikaliai atnaujintą „Jordano krantų“ versiją yra atlikusi amerikiečių kantri muzikos grupė „Alabama“, australų dainininkė Sylvie Paladino savo įspūdingu vokalu suteikė naują populiarumo impulsą „Naujamajai Jeruzalei“, o klasikinio gospelo pavyzdžiu pripažinti „Kanaano laukai“ tebeskamba solisto Porterio Wagonerio ir vokalinio ansamblio „The Blackwood

Brothers Quartet“ garso įrašuose. Svarbu tai, kad tiek „Dėdės Tomo trobelėje“, tiek šių religinių muzikos kūrinių poetiniuose tekstuose plėtojamos Šventajame Rašte dominuojančios žmogaus sielos laisvės, Dievo veido ilgesio, tikėjimo ir vilties temos, kurios simboliniu lygmeniu galėtų iškilti kaip patraukli dvasinė alternatyva sovietinės propagandos bekompromisiam siekiui sukurti naująjį komunistinį žmogų, pasyviai egzistuojantį politinė prievarta ir karine galia kontroliuojamame materialiam pasaulyje.

Dėdės Tomo personažas patiria daug fizinių ir dvasinių išmėginimų, o galiausiai – tragišką mirtį. Keliaudamas drauge su vergų pirkliais Denu Heiliu, jis taip pat yra priverstas tapti sukrečiančių kančių liudininku, kai dėl įprasto vergų pardavimo ar viešų varžytinių spalvotosios moterys be gailės atskiriamos nuo savo vaikų. Beecher Stowe net kelis kartus pabrėžia siaubingose situacijose atsidūrusių nelaimingųjų bejėgiškumą ir neviltį. Originaliame knygos tekste atskleidžiama, kad dėdė Tomas mėgina guosti motiną, netekusią kitam šeiminiui parduoto savo kūdikio: „Tom drew near, and tried to say something; but she only groaned. Honestly, and with tears running down his own cheeks, he spoke of a heart of love in the skies, of a pitying Jesus, and an eternal home; but the ear was deaf with anguish, and the palsied heart could not feel“ (Beecher Stowe, 2009, p. 172). Šiame romano fragmente moraliniu argumentu tampa esminė krikščioniškoji samprata, primenanti, kad gailėstingasis Jėzus yra nukryžiuotas ir kenčia drauge su dvasinį ar fizinį išbandymą patiriančiu žmogumi. Be to, pabrėžiama, jog po mirties nuoširdaus tikinčiojo dangiškuose sielos namuose laukia amžinasis gyvenimas. Psichologijos ir teologijos mokslų daktaro Henrio Jozefo Machielio Nouweno teigimu, brutali tikrovės akivaizdoje „reikia priminti, kad mūsų taurė yra ir skausmo, ir džiaugsmo taurė ir kad vieną dieną galėsime džiaugsmo paragauti tiek, kiek dabar ragaujame skausmo“ (Nouwen, 2014, p. 49). Vis dėlto, originaliame „Dėdės Tomo trobelės“ tekste aiškiai parodoma, jog toji kenčianti moteris nesugeba priimti jai siūlomos tikėjimo paguodos ir galiausiai nusiskandina upėje. Vertime į lietuvių kalbą šiai situacijai aptarti randame tik trumpą ir neutralų sakinį: „Tomas atsisėdo arčiau ir mėgino ją paguosti, bet ji tik dejavo“ (Bičer-Stou, 1951, p. 138). Deja, kaip ir anksčiau aptartais sovietinės cenzūros taikymo atvejais, minėti krikščioniškosios pasaulėžiūros aspektai, perteikti anglų kalba, lietuvių skaitytojams lieka nežinomi, nes buvo

sąmoningai neišversti.

„Dédès Tomo trobelès“ puslapiuose autorė taip pat atvirai demonstruoja, kad vergijos šalininkai ir jos priešininkai dažnai stengiasi religiniais argumentais pagrįsti priešingas pozicijas ir apginti jas kaip visiškai priimtinas amerikiečių visuomenei. Prancūzų tyrinėtoja Nicole Savy pabrėžia, jog menkinantis ir rasistinis požiūris į juodaodžius vergus būdavo skatinamas klaidingai interpretuojant Šventąjį Raštą, nes didelė dalis anuo metu gyvenusių krikščionių išskirdavo būtent „tris odos spalvas, baltą, geltoną ir juodą, kurios esą yra kilusios iš trijų Nojaus sūnų: Šemo, semitų protėvio, Jafeto, europiečių protėvio, ir prakeiktojo Hamo, afrikiečių protėvio“ (Savy, 2015, p. 35). Senojo Testamento „Pradžios knygoje“ užrašyta trumpa biblinė istorija apie miegančio Nojaus nuogumą pajuokusio Hamo nederamą elgesį ir ant jo paties sūnaus Kanaano dėl to kritusį senelio prakeikimą. Nojaus ištarto prakeikimo formuluotė siejama su sunkia vergo lemtimi: „Tebūna prakeiktas Kanaanas! Jis bus žemiausias vergas savo broliams“ (Pr 9, 25). Remdamasi minėtu Biblijos fragmentu, dvyliktame knygos skyriuje Beecher Stowe išsamiai aprašo Ohajo upe laivu plaukiančių keliautojų pokalbius apie vergijos naudingumą bei teisėtumą. Įspūdžiui sustiprinti originaliame tekste skirtingais variantais net kelis kartus pakartojama ta pati prakeikimo frazė: „Cursed be Canaan; a servant of servants shall he be“; „Cursed be Canaan“; „Cussed be Canaan“ (Beecher Stowe, 2009, p. 162–164). Vertime į lietuvių kalbą keleivių diskusija smarkiai sutrumpinta, nors dvi prakeikimo formuluotės bent iš dalies išverstos: „Tebūnie prakeiktas Kanaanas ir tebūnie jis tarnų tarnas“; „Tebūnie prakeiktas ...“ (Bičer-Stou, 1951, p. 131–132). Originaliame tekste pateikta ir krikščioniškąjį tikėjimą autentiškai išpažįstančio keliautojo oponuojanti nuostata, kad egzistuoja neginčijama moralinė pareiga ginti kenčiančius juodaodžius. Denas Heilis, atmetantis sąžinės priekaištus ir aktyviai dalyvaujantis šeimas brutaliai išskiriančioje vergų prekyboje, taip pat netikėtai išgirsta svarbų perspėjimą:

“My friend,” he said, speaking with thick utterance, “how can you, how dare you, carry on a trade like this? Look at those poor creatures! Here I am, rejoicing in my heart that I am going home to my wife and child; and the same bell which is a signal to carry me onward towards them will part this poor man and his wife forever. Depend upon it, God will bring you

into judgment for this.” (Beecher Stowe, 2009, p. 164)

Šiame fragmente, kuris irgi nebuvo išverstas į lietuvių kalbą, ne tik palyginama skirtingų rasių žmonių šeiminė padėtis, akcentuojamas nepavydėtinas vergų likimas, tačiau pabrėžiama ir krikščionims svarbi tikėjimo tiesa, jog kiekvieno žmogaus po mirties laukia asmeninis Dievo teismas, kuriame reikės atsakyti už nuodėmes ir blogus darbus. Iš esmės, kaip rodo aptariamų romano „Dėdės Tomo trobelė“ vertimo į lietuvių kalbą pavyzdžių analizė, tekstas yra dažnai trumpintas būtent sovietams ideologiškai nepageidaujamose kūrinių vietose. Be to, visiškai ignoruojant autorių teises, publikuotoje knygoje lietuvių kalba niekur nėra nurodyta, koku amerikietišku originaliu leidiniu vertėja naudojosi. Galiausiai, oficialus romano vertimo pavadinimas „Dėdės Tomo trobelė“ yra trumpesnis, nes nebelieka papildomos originalios angliškos formuluotės „or, Life Among the Lowly“. Sovietinę cenzūrą tyrinėjusi Nijolė Maskaliūnienė nurodo, kad šiuolaikiniams mokslininkams dažnai sudėtinga paaiškinti, kokie veiksniai lėmė konkretaus verčiamo teksto dalių modifikavimą: „Nežinome, kodėl vertėjas nusprendė vienaip ar kitaip versti kokį nors elementą. Negalime tvirtai teigti, ar iškarpymus, o juolab stilistinius keitimus lėmė vertėjo, o gal redaktoriaus ar leidėjo dorovė, baimė, bendras ideologinis fonas ar komerciniai interesai“ (Maskaliūnienė, 2025, p. 4). Vis dėlto, pripažįstant vertimo kaip politinio veiksmo svarbą, galima daryti pagrįstą prielaidą, kad tuo metu dirbusiai vertėjai Šiuo laikui buvo pateiktas reikalavimas keisti arba kupiūruoti „Dėdės Tomo trobelės“ originalų tekstą, taip įgyvendinant komunistų ideologams priimtą sprendimą ir klaidinant skaitytojus. Sovietų okupacijos laikotarpiu dažnai būdavo vadovaujama gana paprasta žmonių protų kontrolės taisykle: sąmoningai riboti galimybę netrukdomai skaityti politinei ir partinei vadovybei neparankų literatūros kūrinių, nepalikus intelektualinės erdvės svarstyti ir jame keliamų vertybinių problemų.

Išvados

Literatūros tekstų vertimas visame pasaulyje pagrįstai laikomas didelių intelektualinių pastangų, lingvistinių žinių ir praktinės patirties reikalaujančia veikla. Profesionaliam vertėjui, norinčiam gimtąja kalba tinkamai atskleisti skaitytojams dar nepažintą kitakalbio rašytojo pasaulį, dažnai tenka didelė

atsakomybė. Jis privalo ne tik sklandžiai perteikti autoriaus mintis, glūdinčias verčiamejo knygoje, subtiliai atskleisti kūrinys dominuojančią vertybių sistemą ir savitą stilių, bet ir imtis asmeninės kūrybinės iniciatyvos – užduoties kantriai tiesti naujus bendravimo ir supratimo tiltus tarp skirtingų valstybių ir tautų. Šis sudėtingas ir daug kantrybės reikalaujantis tarpininko tarp kultūrų vaidmuo netikėtai stumteli vertėjus arčiau tarptautinių santykių arenos, kurioje vyksta intensyvūs politiniai ir diplomatiniai procesai. Būtent todėl susiformavo gana aiškus vertimo teoretikų požiūris, kad patį vertimo procesą dažnai galima pripažinti politiniu veiksmu.

Nagrinėjant istorijos tėkmėje užsimezergusius subtilius literatūrinių veikalų vertimo ryšius su tarptautine politika, galima nesunkiai pastebėti, kad demokratijos tradicijų neturinčiose ar totalitarinėse valstybėse sprendimai, nurodantys, kokias naujas knygas derėtų versti ir kaip tai turėtų būti atliekama, neretai atsidurdavo oficialių pareigūnų ir institucijų akiratyje, kartais netgi griežtą intelektualinę kontrolę vykdančių cenzorių valioje. Sovietų Sąjungoje buvo išplėtotą itin skvarbi publikuojamų tekstų cenzūravimo sistema, užtikrinanti, kad knygose ir žurnaluose nebūtų skelbiama komunistinei ideologijai prieštaraujančių įžvalgų. Tokios politinės kontrolės tendencijos ne tik sparčiai sumažino užsienio literatūros vertimų pasiūlą, bet ir ilgiems dešimtmečiams pavertė profesionalius vertėjus įtartinais asmenimis, kuriuos galima griežtai bausti atimant galimybę dirbti. Skaitytojams visai ieškant alternatyvių būdų gauti verstinės literatūros knygų, sovietinėje Rusijoje ir okupuotoje Lietuvoje atsirado pagrindinio sąlygomis publikuojamų leidinių: nuo poezijos ir prozos iki filosofijos ir teologijos tekstų. Vis dėlto, tokia pagrindinė leidyba buvo nepastovi ir pavojinga dėl politinių persekiojimų.

Beecher Stowe romanas „Dėdės Tomo trobelė“ yra laikomas amerikiečių literatūros klasikos kūriniu, kuriame keliama amžinieji laisvės ir krikščioniškojo tikėjimo klausimai. Lietuvoje 1951 m. publikotas Vandos Šiugždinienės minėtos knygos vertimas buvo smarkiai kupiūruotas, todėl jo analizė leidžia geriau pastebėti, kas labiausiai kliūdavo sovietų cenzoriams. Tyrinėjant lietuviškąjį vertimo tekstą matyti, kad itin kruopščiai praleisti būtent krikščioniškąjį tikėjimą liudijantys elementai ir Šventojo Rašto citatos bei parafrazės. Be to, prapuola nemažai kultūrinių originalaus romano aspektų, pavyzdžiui, religinės muzikos kūrinių pavadinimai ir giesmių tekstų fragmentai.

Kartais tekste lietuvių kalba dingsta tik pora kūrinio eilučių, bet yra skyrių, kuriuose nebelieka net kelių originalaus romano puslapių. Trūkstančių vietų pasitaiko nemažai, todėl daugelio netikslumų negalima aiškinti neatsakingo redagavimo problemomis ar vertėjos neapdairumu.

„Dėdės Tomo trobelės“ puslapiuose Beecher Stowe išsakomi raginimai priimti reikalingus sprendimus ir kovoti už laisvę dieviškajai Apvaizdai padedant akivaizdžiai prieštaraus komunistinei ideologijai, todėl pasitelkus vertėją buvo mėginama šias autorės idėjas nukenksminti, tikslingai trumpinant ir ateizuojančią tekstą. Labiau įsigilinus į susiklosčiusią situaciją stebina tai, kad būtent sovietų cenzūruotas „Dėdės Tomo trobelės“ tekstas lietuvių kalba su nedideliais kosmetiniais papildymais tebėra leidžiamas ir platinamas mūsų šalyje. Lieka tikėtis, kad bėgant ketvirtajam atkurtosios Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui sulauksime naujo, tikslaus ir kokybiško šio jaudinančio pasaulinės literatūros šedevro vertimo.

Literatūros sąrašas

- Baer, B. J., Müller, B., St-Pierre, P., & Cuilleánáin, C. Ó. (2012). Translation studies forum: Translation and censorship. *Translation Studies*, 5(1), 95–110. <https://doi.org/10.1080/14781700.2012.628819>
- Beecher Stowe, H. (2009). *Uncle Tom's Cabin or, Life Among the Lowly*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Bičer-Stou, H. (1951). *Dėdės Tomo trobelė*. Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Billiani, F. (2020). Censorship. In M. Baker, & G. Saldanha (Eds.), *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 56–60). Routledge.
- de Châtel, F. (2014). Baptized in the Jordan: Restoring a Holy River. *Origins: Current Events in Historical Perspective*, 1–20. <https://origins.osu.edu/article/baptized-jordan-restoring-holy-river>
- Doerr, N. (2018). Translation and democracy. In F. Fernández, & J. Evans (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Politics* (pp. 64–78). Routledge.
- Inghilleri, M. (2018). Translation and violence. In F. Fernández, & J. Evans

- (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Politics* (pp. 147–161). Routledge.
- Jablonskis, J. (1959). Rinkiniai raštai, II tomas. *H. Beecher-Stowe. Dėdės Tomo trobelė. Sutrumpintas jaunuomenei vertimas. 8 paveikslai. Vertė K. Karklys* (pp. 299–303). Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Kohn, D., Meer S., & Todd, E. B. (2009). Reading Stowe as a Transatlantic Writer. In D. Kohn, S. Meer, & E. B. Todd (Eds.), *Transatlantic Stowe: Harriet Beecher Stowe and European Culture* (pp. xi–xxx). University of Iowa Press.
- Kwiatkowski, J. W. (2018). Why socialist realism? Space and propaganda – the birth of myth. *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 39(4), 145–161. <http://doi.org/10.21852/sem.2018.4.12>
- Lauk, E. (1999). Practice of Soviet Censorship in the Press: The Case of Estonia. *Nordicom Review* 20(2), 27–39.
- Maskaliūnienė, N. & Juršėnaitė, G. (2023). Passing through the filter: Literary translation from Spanish in Lithuania under Soviet censorship. *Stridon. Journal of studies in translation and interpreting*, 3(2), 5–27.
- Maskaliūnienė, N. (2025). Nematoma vertimų cenzūra. *Šiaurės Atėnai*, 1–6. <http://www.satenai.lt/2025/02/28/nematoma-vertimu-cenzura/>
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. E. J. Brill.
- Nouwen, H. J. M. (2014). *Gyvenimo taurė*. Katalikų pasaulio leidiniai.
- Patackas, A. (2012). Oskaro V. Milašiaus grįžimo į Lietuvą vingiai. In O. Milašius, *Sutemų dainos* (pp. 7–15). Homo liber.
- Petruzzello, M. (2021). Camp-meeting. *Encyclopaedia Britannica*, 1–2. <https://www.britannica.com/topic/camp-meeting>
- Rosbach, A. (2015). Translation and Convergence Culture: German Renderings of “Uncle Tom’s Cabin”. In C. Georgi, & B. J. Glaser (Eds.), *Convergence Culture Reconsidered: Media – Participation – Environments, Göttinger Schriften zur Englischen Philologie, Band 9* (pp. 77–91). Universitätsverlag Göttingen.
- Rushdie, S. (2012). On Censorship. Lecture given by Rushdie on May 6th as part of the PEN World Voices Festival. *The New Yorker*, 1–6. Prieiga per

- interneta: <<https://www.newyorker.com/books/page-turner/on-censorship>>
- Savy, N. (2015). Le racisme à travers l'histoire: choses, mots et idées. *Hommes & Libertés*, 172, 35–38.
- Selenis, V. (2008). Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. *Istorija*, LXXI (71), 13–21.
- Self, J. (2022). The 'dangerous' books too powerful to read. *BBC Culture*. 1–6. <https://www.bbc.com/culture/article/20220921-the-dangerous-books-too-powerful-to-read>
- Sezemanas, V. (1988). Laisvės problema (I). *Problemos*, 39, 83–107. <https://doi.org/10.15388/Problemos.1988.39.7156>
- Sherry, S. (2015). *Discourses of Regulation and Resistance: Censoring Translation in the Stalin and Khrushchev Era Soviet Union*. Edinburgh University Press.
- Streikus, A. (2009). Ideologinė cenzūra Lietuvoje 1948–1955 m.: sistemos derinimas. *Genocidas ir rezistencija*, 2(26), 73–90.
- Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas. (1998). Vertė: A. Rubšys, Č. Kavaliauskas. Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidykla „Katalikų pasaulis“.
- Torres, M-H. C. (2012). Parlons du traducteur : rôle et profil. *Traduire*, 227, 53–61. Prieiga per internetą: <<http://traduire.revues.org/479>> [žiūrėta 2025 m. gegužės 9 d.].
- Witt, S. (2016). Socialist Realism in Translation: The Theory of a Practice. *Baltic Worlds*, IX(4), 52–58.

Giedrė Pranaitytė

Vytautas Magnus University, Lithuania
giedre.pranaityte@vdu.lt

INTERSECTIONS OF FREEDOM, EXPRESSION OF CHRISTIAN FAITH AND CENSORSHIP IN TRANSLATED LITERARY WORKS: THE CASE OF HARRIET BEECHER STOWE'S NOVEL "UNCLE TOM'S CABIN"

Abstract. The connection between translation and censorship is one of the most inspiring subjects for the academic analysis that not only covers linguistic or cultural problems but sheds more light on important political issues as well. The current article focuses on the practical application of Soviet censorship techniques to the translation of Harriet Beecher Stowe's novel "Uncle Tom's Cabin" into Lithuanian. This canonical oeuvre of American literature was translated into the Lithuanian language and published in 1951. The aim of this article is to cast an attentive look at the theoretical considerations on the existing interconnection between the realms of translation and politics since these phenomena are seldom assessed in detail. After making an overview of different academic sources, it is possible to claim that Nicole Doerr's (2018) basic premise on the prevalent existence of political translation is quite well-justified. The phenomenon of censorship, in turn, still happens to be sustained by the fear of authors and translators due to the potentially negative political evaluation of the dominant themes of certain literary works. The empirical part of the article is devoted to the examination of the Soviet censorship operating in practice in order to explain in what ways the translation of "Uncle Tom's Cabin" into Lithuanian has failed to properly convey religious beliefs of the writer, which are closely linked to various fragments of the Bible. The hostility of the Soviet political elite towards essential Christian concepts was always systematic and consistent. However, the authentic practice of faith eventually turned into the essential obstacle to the political ambitions of the Communists to create a new Soviet man while diminishing the variety of existing attitudes and destroying the worldview based on religion.

Keywords: Christianity; faith; Harriet Beecher Stowe; political translation; Soviet censorship; "Uncle Tom's Cabin".